

ЧОМУ ОСЕТИНИ НЕ НАЗИВАЮТЬ СЕБЕ АСАМИ

У сучасній етнімії народів Кавказу склалася досить-таки парадоксальна ситуація. Йдеться про поширення етніміа ас. Традиційно його пов'язують з аланами — етнічними предками осетинів, в іраномовності яких годі сумніватися. Проте нині назвою ас не позначається жодна група осетинського етносу.

Осетини називають асами своїх західних сусідів балкарців, для чого використовують терміни асіаг або ассон. Балкарію дігорці називають не інакше як Асі (Асія). Осетини-іронці іменують балкарців балхайраг [Волкова 1973, 94, 97, 107]. Карачаївців, близьких за походженням до балкарців, мегрели називають аланами. Аби позначити балкарців чи карачаївців, вживають такі назви: свани — Савіар, грузини — Басіані [Волкова 1973, 94]. Принаймні жоден сучасний народ Північного Кавказу не називає себе асами.

Карачаївці й балкарці вживають як спільну самоназву — таулі (горці), так і самоназви окремих груп народу: карачайлила, малкарлила, бизинглила, холаллила, чегемлила, урусналила. На думку Н. Г. Волкової, більшість цих термінів походить від назв ущелин річок Малка, Бизингі, Холал, Чегем [Волкова 1973, 87]. Поширене в літературі позначення західних сусідів осетинів-дігорців назвою балкар завдячує кабардинському бэлкер, яке, очевидно, генетично пов'язане з тюркським етнімом малкарлила, тобто “мешканці ущелини Малка”. Безумовно, термін “карачай” теж тюркський за походженням [Волкова 1973, 87, 97].

Сучасні осетини поділяються на дві етномовні групи, представники яких називають себе “ірон” та “дігорон”. З іронцями в мовному й культурному аспекті єдине ціле становлять туалыці (двали) — мешканці Південної Осетії. Осетини (як іронці, так і дігорці) усвідомлюють спільність свого, хоча і безіменного, походження, при нагоді називаючи себе іменем, за яким їх знають інші народи [Абаев 1949, 79; Абаев 1958, 380, 456; Волкова 1973, 100–121; Калоев 1971, 31]. Проте сучасні осетини, як карачаївці, так і балкарці, також не вживають для самоназви термін ас.

Тож слід звернути увагу на поширення на Кавказі етніміів балкар, карачай, ірон, дігор, а також алан та ас. В XVII ст. балкар як етнімім згадується вперше [Кабардино-русские... 1957, 120]. Назва карачай трапляється в інших джерелах, датованих 1743 роком. Там йдеться про те, що карачаївці мешкають на Кубанських вершинах і мають татарську мову [Материалы... 1934, 31].

Назви дігорців та асів вперше згадуються в VII ст. у “Вірменській географії” як дігор та складений етнімім аштігор [Патканов 1883, 39]. Це єдина згадка домонгольського періоду про дігорців. Лише з XVIII ст. в писемних джерелах знову з'являється назва дігор [Материалы... 1934, 32; Кабардино-русские... 1957, 134]. Востаннє про перебування асів на Кавказі свідчать тексти перських істориків, де йдеться про походи Тимура на Кавказ наприкінці XIV ст. [Тизенгаузен 1941, 122, 181]. З Тимуром пов'язується і перша згадка про іронців на Кавказі. У 1395 році він здійснив похід до гори Ельбрус у країну асів, де й зустрів “плем'я Іркувун” [Тизенгаузен 1941, 122]. До кінця XVIII ст. назву іронці не згадує жодне писемне джерело. Паллас у своїх записах поновив цей давній етнімім. Як на нього, “осетини називають себе ір, або ірони, а свою країну Іроністан” [Калоев 1967, 89].

Найдавніші згадки існують про аланів. Вперше повідомляє про їхнє перебування на Кавказі у III ст. напис Картіра на “Каабі Зороастра”, згадуючи кордони Іраншагру, що сягали на півночі Кавказького хребта та Аланських воріт [Луконин 1969, 9, 13]. Відгоді писемні джерела згадують аланів протягом тривалого часу, останні — на зламі XVIII—XIX ст. У 1797 році Я. Рейнегтс повідомляв, що на

південний схід від лазів у долинах головного хребта знаходилися “житла нечисленного знедоленого народу, який називається аланами; татари називають його етей або едекі-алані...” [Калоев 1967, 103]. На початку XIX ст. аланетами називали вже частину абазинів (басет), які жили у долинах південних схилів Кавказького хребта. Про це повідомив А. Коленаті [Kolenati 1859, 26].

Те, що кавказькі аси, як і їхні нащадки — угорські яси, були близькоспоріднені з осетинами-дігорцями, у більшості вчених не викликає сумніву. Про це свідчать Зеленчуцький напис в Карачаєво-Черкесії та глосарій яських слів в Угорщині [Міллер 1893, 110—118; Немет 1960]. Зеленчуцький напис, як і дані топоніміки, змушує вважати, що за домонгольської доби іранська мова чулася далеко за Дігорським міжгір'ям, на території, відомій з середньовічних джерел як Асія. Проте на території Асії в XIV ст. мешкали не лише іранці, а й тюрки. Арабський географ Абульфїда повідомляє, що на схід від абхазців живуть алани та аси, які є тюрки й прихильники християнської релігії [Aboulfeda 1848, 287—288].

Певно, різноманітні та суперечливі повідомлення й започаткували діаметрально протилежні думки щодо походження балкарців, карачаївців та осетинів-дігорців. Деякі дослідники сумнівалися в іраномовності частини аланів та асів.

Безперечно, осетини-дігорці й балкарці за своїм походженням пов'язані з аланами-асами. Ще в минулому столітті М. М. Ковалівський звернув увагу на подібність побуту осетинів і балкарців; це, на його думку, підтверджувало глибокі осетино-балкарські взаємозв'язки [Иванюков, Ковалевский 1886, 108]. Сучасник М. Ковалівського В. Ф. Міллер звернув увагу на спільне у фольклорі, музиці, культурі, одязі, архітектурі карачаєво-балкарців та осетинів. Крім того, дослідник виділив аланський шар у назвах річок, ущелин, поселень, місцевостей з певними аланськими термінами. Все це, на думку В. Ф. Міллера, наслідок запозичень тюркомовних предків карачаївців і балкарців у осетинів, які доти мешкали на території Карачаю та Балкарії. Проте вченому вдалося зібрати незначний за обсягом матеріал з лексики карачаївців і балкарців та виділити лише 10 осетино-балкарських лексичних паралелей [Міллер 1888, 93].

У наш час у цьому напрямку досяг успіху В. І. Абаєв, котрий виявив близько двохсот паралелей у лексиці осетинської та карачаєво-балкарської мов. Зокрема, в мові карачаївців і балкарців він зафіксував старіші аланські форми, ніж ті, які зустрічаються в сучасній осетинській. Дослідник також звернув увагу на те, що в Балкарії збереглася давня іранська десяткова лічба, майже відсутня в осетинів. Вона зафіксована лише в деяких дігорських районах у пастухів, які називають її ассонімайма (балкарська лічба). Це дозволило В. І. Абаєву зробити висновок, що до тюркомовних племен на території Балкарії та Карачаю мешкали алани. Племена змішалися, тюркська мова перемогла, проте давнина відбилася в топонімії та лексиці. Йдеться про аланський субстрат в етногенезі карачаївців і балкарців. Коментуючи повідомлення Абульфїди, В. І. Абаєв дійшов висновку, що арабський географ XIV ст. знав предків карачаївців і балкарців як аланів та асів і слушно назвав їх тюрками [Абаєв 1949, 283; Абаєв 1960, 127—136].

З думкою В. І. Абаєва погодилися А. Х. Магомєтов, Б. О. Калоев, В. О. Кузнецов та О. І. Попов. А. Х. Магомєтов насамперед зважив на подібність архітектури осетинів і балкарців. Він згадав, що військам Тимура наприкінці XIV ст. доводилося штурмувати башти аланів-асів на території сучасної Балкарії; отже, цілком закономірно, що балкарці засвоїли традиції баштового будівництва осетинів. На думку цього дослідника, найбільший вплив осетинів стосується періоду їхнього спільного проживання з балкарцями й карачаївцями [Магомєтов 1968, 33—34].

Щоб підтвердити спільність культури осетинів і балкарців, Б. О. Калоев залучив значний етнографічний матеріал. Він відзначив у балкарців і карачаївців

давні осетинські вірування. Схожість в культурі осетинів-дігорців і карачаєво-балкарців Б. О. Калоев пояснює переселенням частини аланів-дігорців з сучасних Балкарії та Карачаю в Дігорську ущелину. Це підтверджується тим, що багато дігорських сімей вважають своєю прабатьківщиною сусідню Балкарську ущелину, де мешканці мають такі саме прізвища [Калоев 1971, 33–34].

В. О. Кузнецов та О. І. Попов вважають, що тюрки, які переселилися до гірських ущелин, зустріли там аланське населення, мова якого була близька до дігорського діалекту осетинської мови. В результаті алано-аське населення сучасних Балкарії та Карачаю асимілювали тюрки, але це не відбилося на культурі й побуті карачаївців і балкарців. В. О. Кузнецов і О. І. Попов вважають, що осетини називають балкарців асами аби зберегти за балкарцями назву народу, який мешкав тут до балкарців [Кузнецов 1984, 284; Попов 1973, 134–135].

Відрізняється щодо згаданого думка Б. О. Алборова, який, з одного боку, вважає, що етнонім “ас” слід пов’язувати з аланами — іраномовними предками осетинів, а з іншого — припускає, що цю племінну назву могли принести з собою на Кавказ тюркомовні кочовики-половці, які довго мешкали в місцях теперішнього поселення балкарців і карачаївців по сусідству з аланами-асами [Алборов 1960, 108–109].

Несподівані висновки Б. О. Алборова підтримали К. Т. Лайпанов та І. М. Мізієв. Так, К. Т. Лайпанов, враховуючи тюркську топонімію в місцях колишнього проживання аланів і співзвучність деяких аланських імен з тюркськими, дійшов висновку, що частина аланів на Кавказі з самого початку являла собою тюркомовну людність. На його думку, предками карачаївців і балкарців були саме ці тюркомовні алани [Лайпанов 1967, 207–214], І. М. Мізієв теж вважає, що предками балкарців та осетинів-дігорців були тюркомовні аси. Етногенез сучасних дігорців він уявляє як наслідок поширення осетинів-іронців, коли іранізовані тюркомовні аси отримали ім’я осетинів-дігорців. Виходячи з цього, І. М. Мізієв вважає, що в культурному плані дігорці ближчі до балкарців, ніж до іронців [Мізієв 1986, 68–116; Мізієв 1991, 73–90, 97–137].

Підсумовуючи сказане, слід відмітити тенденційність, властиву деяким осетинським і карачаєво-балкарським дослідникам цієї проблеми. Помилка осетинських учених полягає у тому, що вони повністю ототожнюють сучасних осетинів та їхніх етнічних предків — аланів і асів. Доречно нагадати думку В. І. Абаєва, що сучасний осетинський етнос — це не результат самостійного розвитку іраномовних аланів, а насамперед наслідок змішання прийшлих іраномовних племен з місцевим кавказьким населенням [Абаєв 1967, 9–21]. Карачаєво-балкарські дослідники й собі прагнуть довести, що тюркомовні етноси на території Кавказу такі ж давні, як і іранські. Почалося досить вільне трактування писемних джерел. Тому ні осетинські, ні карачаєво-балкарські дослідники так і не відповіли, чому осетини-дігорці називають балкарців асами, хоча жоден сучасний етнос на Кавказі не вважає термін ас самоназвою. Відповісти на це може лише нетрадиційний підхід до такої складної проблеми, як співвідношення понять “етногенез” і “самоназва етносу”. Вирішити проблему асів годі, не уявляючи етапів розвитку цього етносу на Кавказі та поза ним. Тож важливо визначити, де й коли на Кавказі вперше з’явився аський етнос.

Як зазначалося, в VII ст. у “Вірменській географії” вперше з’явилися етноніми аштігор та дігор [Патканов 1887, 39]. Можна погодитися з В. Мінорським, що термін аштігор передає вірменською ас-дігор [Minorsky 1937, 445]. Термін ас-дігор складений. Тому важко погодитися з Ю. С. Гаглоїті, що «етнонім аштігор (асдігор) означав виключно осетинів-дігорців, а частка “ас” — лише еквівалент імені алани» [Гаглоїти 1966, 162]. Думка З. М. Ванеєва більш переконлива, бо він вважає, що аси, яких фіксує перша частина слова аштігор (асдігор), меш-

кали на захід від дігорців, у сучасній Балкарії (Асії), і складала з дігорцями одне племінне об'єднання [Ванеев 1959, 12]. Через це є підстави вбачати в асах і дігорцях два різних народи, які мешкали на суміжних територіях.

Назва дігорців збереглася до сьогодні як самоназва етнічного підрозділу осетинів. Пригадується зауваження В. І. Абаєва, що племінні назви *igop*, *digor*, *tual* не пояснюються іранськими мовами, а походять від етнічних самоназв доосетинського населення, яке утрималося і після іранізації [Абаєв 1958, 380, 546]. Щодо кавказького походження самоназви *igop* можна посперечатися, бо цей етнонім зустрічається і поза Кавказом, в місцях розселення індоєвропейців [Агеева 1990, 196; Миллер 1882, 55]. Етнічні ж самоназви *digor* та *tual*, напевно, споконвічно місцеві, бо не відомі поза Кавказом. Отже, є підстави вбачати в дігорцях суто місцевий кавказький етнос.

Із VII до XVIII ст. назва дігорців зникла з писемних джерел, і це свідчить про те, що тривалий час вони перебували в політичній залежності від аланів-асів і перекривалися в писемних джерелах їхнім етнічним найменуванням. Є підстави гадати, що в етнічному аспекті історія дігорців безпосередньо пов'язана з іраномовними асами та іраномовною людністю.

Ім'я асів у писемних джерелах відсутнє до XII, навіть до XIII ст. У текстах X ст. де-не-де зустрічається країна Асія: етнічне найменування перейшло в територіальне. Асію вперше згадує у своєму листі невідомий хозарський єврей [Ковцов 1932, 117] та Костянтин Багрянородний у своїх "Церемоніях Візантійського двору" [Porphyrogenitus 1829, 680].

З XII ст. етнонім ас у формі яс згадують давньоруські літописи. Показово, що в тюркських мовах відсутнє етнічне ім'я алан, а є тільки ас. Тому можна пристати до думки Ю. Немета, що у слов'янські мови термін ас (яс) потрапив із тюркських [Немет 1960, 4], бо східноєвропейські алани постійно контактували з тюрками і східними слов'янами. З середини XIII ст. назва ас супроводжує етнонім алан. Це засвідчують перські автори XIII—XV ст. Рашід ад-Дін, Джувейні, Йезді та інші [Тизенгаузен 1941, 10—119, 15, 21—22, 24, 34—36, 84, 91, 143, 181]. Вживання найменувань ас, алан дозволяє припускати, що їхні носії являли собою, хоч і споріднені, але окремі народи.

Відгоді ім'я ас як додаток до етноніма алан знають західноєвропейські мандрівники. Так, у П. Карпіні знаходимо "алани або асси", у Рубрука — "алани або аас" [Карпіні, Рубрук 1957, 57, 106, 111]. Монголам і китайцям XIII—XIV ст. алани не відомі, проте аси існують у формах асут, асу [Козин 1941, 191—192, Иванов 1914]. Арабські автори аж до кінця XIII ст. вживали старий етнонім *al-lān* на позначення всіх аланів. Про це свідчать тексти Ібн аль-Асіра та Ібн Абд аз-Загіра [Тизенгаузен 1884, 13, 25—26, 55, 63, 192]. Лише в XIV ст. Р. Бейбарс, ан-Нувайрі та Ібн Батута замість традиційного *al-lān* вживають новий для арабів термін *ās* [Тизенгаузен 1884, 13, 25—26, 55, 63, 192]. І хоча в XIV ст. ал-Айні вживав паралельно два терміни *al-lān* та *ās*, можна говорити, що в XIV ст. у арабів термін *ās* витіснив етнонім *al-lān*. Тому незрозуміло, як співвідносились етнічні назви алани й аси і чому в XIV ст. термін ас витісняє етнонім алан. І. Барбаро у XV ст. писав: "Назва Аланія походить від племен, що називаються аланами, які їхньою мовою називають себе ас. Вони — християни й були вигнані та розорені татарами" [Барбаро 1971, 137].

Кавказькі алани були етнічно неоднорідні. На думку В. О. Кузнецова, історичну Аланію складали два великі етнополітичні об'єднання аланів: західні — аси та східні — власне алани [Кузнецов 1962, 131]. В середині XIII ст. Західна Аланія майже обезлюдніла через монгольську навалу на Північний Кавказ. Багато асів загинуло. Частина підкорених аланів-асів монголи переселили на Далекий Схід. Решта, шукаючи поря-

тунку, посунулася на захід, в степи Північного Причорномор'я, досягнувши, зрештою, Угорщини й Балканського півострова [Кузнецов 1971, 45].

Католицький місіонер Маріньйола повідомив про загальну кількість аланів-асів на Далекому Сході. Він писав, що на початку XIV ст. у Китаї було 30 тисяч аланів [Калоев 1967, 22]. Відомо також, що в Угорщині (область Ясшаг) 1572 року під час війни з Туреччиною проживало 1049 сімей ясів [Szabó 1979, 28]. Можливо, до XVI ст. ясів в Ясшазі було більше. Слід додати повідомлення візантійських авторів про переселення у Візантійську імперію з півночі з-за Дунаю 10(16) тисяч аланів з родинами [Григора 1862, 197–201]. Це дозволяє говорити про загальну кількість понад 30 тисяч чоловік. Чисельність їхніх співплемінників у Дністровсько-Дунайському межиріччі у XIV–XV ст. невідома. Проте цих аланів часто згадують писемні джерела поряд з болгарами, чорними татарами, сербами [Кулаковский 1899, 68–69]. Ймовірно, що аланів-асів у Північно-Західному Причорномор'ї налічувалося не один десяток тисяч.

Так що є підстави вважати, що через експансію монголо-татарів у середині XIII ст. значна частина аланів-асів мігрувала поза Північно-Західний Кавказ і розселилася від Китаю і Монголії на сході до Угорщини й Візантії на заході. Тобто десятки тисяч іраномовних асів опинилися поза Кавказькою Західною Аланією, відомою в джерелах насамперед як Асія. Через ці події новий етнонім ас починає витіснити традиційне алани. Йдеться про співвідношення самоназви мігруючих аланів з іменем, яке їм давали інші народи.

Тож який сучасний етнос називає себе асами? Слід нагадати, що мешканці Ясшагу, хоч і вважають себе часткою угорської нації, ще й досі називають себе ясами, зберігаючи пам'ять про своє кавказьке походження [Калоев 1984, 98; Кузнецов 1985, 43]. Це при тому, що сьогодні жоден кавказький народ не вживає як самоназву етнонім ас.

Особливий інтерес викликає доля асів, які лишилися на Кавказі після монгольської навали. Внаслідок походу Тимура 1395 року у район Ельбрусу проти "народу асів" його військо "отримало перемогу, багатьох із тих невірних віддавши мечеві джигаду" [Тизенгаузен 1941, 184]. Після цих подій аси на Кавказі вже не згадуються, з чого випливає, що наприкінці XIV ст. вони вже не існували в даному регіоні як етнос.

Іраномовність асів засвідчує згадка про плем'я і місцевість "Іркувун" на території асів. Ю. С. Гаглойти переклав цю назву з осетинської як "святищенне місце ірив" [Гаглойти 1966, 205]. Однак повідомлення Абульфіді про перебування тюркомовних аланів та асів у XIV ст. на схід від абхазців дозволяє припустити, що на території сучасних Карачаю і Балкарії співіснували іраномовні алани-аси й тюркомовні предки карачаївців і балкарців. Можливо, після подій XIV ст. тюркомовне населення Асії мусило переселитися до Приельбрусся. Вірогідно, що згадані на межі XVIII–XIX ст. алани вже тоді не становили окремого іраномовного етносу.

Слід зазначити, що деякі дослідники етногенезу та етнічної історії часто нехтують таким значущим фактором, як самоназва етносу. У переважній більшості вона відбиває етнічну самосвідомість, без якої немає етносу в сучасному розумінні. Як контраргумент будуть залучені відомості про готів, гунів, монголо-татарів та інші суперетноси минувшини, що зникли, не встигнувши з'явитися на сторінках історії. І не дивно, бо з самого початку вони не були єдиним етносом з певними умовами існування. Одна з них — усвідомлення спільності походження, що повинно привести до єдиної для всіх представників етносу самоназви. У різномовного населення, залученого у грандіозну військову кампанію, не було нічого, крім імені, даного сусідами за назвою панівного клану. Інакше вийшло з деякими середньовічними етносами, особливе місце серед яких посіли алани-аси.

За джерелами пізнього середньовіччя, вихідці з Західної Аланії називали себе асами. Ясами (асами) до сьогодні продовжують називати себе їх прямі нащадки в Угорщині. Асами й аланами іменують своїх сусідів — балкарців та карачаївців осетини-дігорці та мегрели. Та й мова середньовічних асів була дуже близька до дігорського діалекту сучасної осетинської мови. Очевидний зв'язок карачаївців, балкарців та осетинів-дігорців із середньовічними асами. Мешкають карачаївці та балкарці на території, колись заселеній іраномовними асами. Спільність матеріальної і духовної культури карачаєво-балкарців та осетинів-дігорців пояснюється не лише їхніми зв'язками в минулому, але й спільністю походження. Предками карачаєво-балкарців та осетинів-дігорців мусили бути алани-аси, але не тільки вони.

Варто зважити на те, що самоназва осетинів-дігорців — дігорон, а їхніх сусідів — карачаївців та балкарців — таулі, тобто "горці". Балкарці називають горцями і своїх сусідів — осетинів. Так само карачаївці іменують осетинів — тегей, а кабардинці — къцъхъэ [Алборов 1960, 108]. Це підтверджує, що витoki дігорського, карачаївського та балкарського етносів слід шукати не в іранському або тюркомовному суспільстві, а на Кавказі, серед племен, які походили від носіїв кобанської культури. Алани-аси, а потім і тюрки-половці, опинившись серед горців, могли передати їм свою мову й елементи кочової культури.

Отже, етногенез карачаєво-балкарців та осетинів-дігорців постає у такому вигляді. До XIII ст. Західну Аланію (Асію) та Дігорію заселяли племена різного походження, серед яких панували іраномовні аси. Влада останніх могла сприяти тому, що серед місцевих кавказьких горців — туалців та дігорців почали ширитися іранська мова та елементи приїшлої культури. Цей процес було перервано в першій половині XIII ст. навалюю монголо-татарів, які частину аланів-асів знищили. Переважна більшість їх мусила назавжди залишити Кавказьку Асію, оселившись у Китаї та степах Східної Європи. Решта заселила високогірний район Приельбрусся, де наприкінці XIV ст. їх знищив Тимур. Тож природно, що іраномовні аси, які мешкали на Кавказі, мусили взяти участь у формуванні карачаївського, балкарського та осетинського етносів. Можна погодитися з Б. О. Калоевим, що після монгольської навали окремі групи асів переселилися з Балкарії до Дігорської ущелини. Це підтверджують свідчення дігорців, що батьківщиною їх предків була сусідня Балкарська ущелина. Не дивно, що багато дігорських сімей мають однакові прізвища з балкарцями [Калоев 1971, 34]. Підсумовуючи дані писемних джерел, припустимо, що в XIV ст. частина кавказько-аланського населення Карачаю та Балкарії вже була асимільована кипчаками, що просунулися туди. Таким чином, етногенез карачаївців та балкарців складніший, ніж їхніх сусідів — осетинів, бо їх формували три компоненти: кавказький, іранський та тюркський.

Зовсім інакше могли розвиватися як етнос предки осетинів після подій XIII ст. Насамперед, горці-дігорці, як і їхні сусіди — туалці, приймали до себе аланів-асів і завдяки своїй географічній відокремленості уникли тюркизації. Цим вони відрізняються від карачаївців та балкарців. Завдяки наявності серед них іраномовних асів, дігорці могли засвоїти іранську мову, внаслідок чого їх визнали за частину сучасного осетинського етносу. При цьому дігорці зберегли пам'ять про своє кавказьке походження, про що свідчить їхня самоназва.

В іншому аспекті розглянемо походження осетинів-іронців. Безумовно, східні алани були основою, з якої склався сучасний іронський субетнос. За писемними джерелами, іраномовні мешканці залишилися в Східній Аланії і після татарських погромів. Формували іронців не лише аланські, а й кавказькі племена. В даному випадку відбувався зворотний процес: іраномовні алани приймали до себе місцевих кавказьких горців. Про це свідчить етнічний термін *allon*, і досі збережений в осетинських казках [Абаєв 1958, 47].

Таке припущення підтверджують антропологічні дані. На думку В. П. Алексеєва, осетини, як і їхні сусіди — карачаївці та балкарці, належать до місцевого кавкасіонського типу. Дослідник припускає, що ці етноси — нащадки горців, які перейшли на іранську та тюркську мови [Алексеев 1967, 142—173; Алексеев 1989, 199, 272—277]. Як вважає М. Г. Абдушелишвілі, існують антропологічні відмінності між дігорцями й іронцями. На його думку, яскравіший кавкасіонський тип зберігся в дігорців, яких можна вважати аборигенами Кавказу, тоді як іронці мають бути нащадками колись поширеного етнічного об'єднання, зміненого асиміляцією аборигенів [Абдушелишвили 1967, 141].

Виходячи з того, що балкарці та дігорці — це асимільовані кипчаками й аланами-асами горці, можна пояснити і появу у них давньоіранської десяткової лічби. У балкарців вона збереглася краще, ніж у дігорців. А це може свідчити про те, що давньоіранську десяткову лічбу предки балкарців і дігорців могли сприйняти безпосередньо від іраномовних асів. Щоправда, у балкарців це відбулося інтенсивніше, ніж у дігорців. Недарма дігорці це явище називають *æссон нимад* — “аська лічба”. Отже, розглянуті етноніми свідчать на користь кавказького походження карачаївців, балкарців та осетинів-дігорців. Зрозуміло, чому осетини-дігорці називають асами балкарців, бо саме вони мешкають на території історичної Асії. І якщо виходити з того, що після подій XIII—XV ст. аський етнос на Кавказі припинив існування, то саме цим можна пояснити, чому жоден народ на Кавказі не вживає як самоназву етнонім ас.

ЛІТЕРАТУРА

- Абаев В. И. 1949. Осетинский язык и фольклор. Т. I. Москва—Ленинград.
 Абаев В. И. 1958. Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т. I. Москва—Ленинград.
 Абаев В. И. 1960. “Об аланском субстрате в балкаро-карачаевском языке”. О происхождении балкарцев и карачаевцев. Нальчик.
 Абаев В. И. 1967. “Этногенез осетин по данным языка”. Происхождение осетинского народа. Орджоникидзе.
 Абдушелишвили М. Г. 1967. “Генезис горнокавказских групп в свете данных антропологии”. Происхождение осетинского народа. Орджоникидзе.
 Агеева Р. А. 1990. Страны и народы: происхождение названий. Москва.
 Алборов Б. А. 1960. «Почему осетины называют балкарцев “Асы”». О происхождении балкарцев и карачаевцев. Нальчик.
 Алексеев В. П. 1967. “Антропологические данные к происхождению осетинского народа”. Происхождение осетинского народа. Орджоникидзе.
 Алексеев В. П. 1989. Историческая антропология и этногенез. Москва.
 Барбаро И. 1971. “Путешествие в Тану”. Барбаро и Контарини о России. Ленинград.
 Ванеев З. Н. 1959. Средневековая Алания. Сталинири.
 Волкова Н. Г. 1973. Этнонимы и племенные названия Северного Кавказа. Москва.
 Гаглойти Ю. С. 1966. Аланы и вопросы этногенеза осетин. Тбилиси.
 Григора Н. 1862. “Римская история”. Византийские историки. Т. I. Санкт-Петербург.
 Иванов А. И. 1914. “История монголов (Юань-ши) об асах-аланах”. Христианский Восток. Т. II. Вып. 3. Санкт-Петербург.

- Иванюков И., Ковалевский М. 1886. "У подошвы Эльбруса". Вестник Европы. Т. 1. Санкт-Петербург.
- Кабардино-русские... 1957. Кабардино-русские отношения в XVI—XVIII вв. (Документы и материалы). Т. II. Москва.
- Калоев Б. А. 1967. Осетины глазами русских и иностранных путешественников (XIII—XIX вв.). Орджоникидзе.
- Калоев Б. А. 1971. Осетины. Москва.
- Калоев Б. А. 1984. "Поездка к венгерским ясам". Советская этнография. №6. Москва.
- Карпини, Рубрук 1957... Карпини П. История монголов; Рубрук Г. Путешествие в восточные страны. Москва-Ленинград.
- Козин С. А. 1941. Сокровенное сказание (Юань чао би ши). Т. I. Москва-Ленинград.
- Коковцов П. С. 1932. Еврейско-хазарская переписка в X веке. Ленинград.
- Кузнецов В. А. 1962. "Аланские племена Северного Кавказа". Материалы и исследования по археологии СССР. №106. Москва.
- Кузнецов В. А. 1971. Алания в X—XIII вв. Орджоникидзе.
- Кузнецов В. А. 1984. Очерки истории алан. Орджоникидзе.
- Кузнецов В. А. 1985. "Ясы в Венгрии". Известия Северо-Кавказского научного центра высшей школы (общественные науки). Вып. 3. Ростов-на-Дону.
- Кулаковский Ю. А. 1899. Аланы по сведениям классических и византийских писателей. Киев.
- Лайпанов К. Т. 1967. "О тюркском элементе в этногенезе осетин". Происхождение осетинского народа. Орджоникидзе.
- Луконин В. Г. 1969. Культура Сасанидского Ирана. Москва.
- Магометов А. Х. 1968. Культура и быт осетинского народа. Орджоникидзе.
- Материалы... 1934. "Материалы по истории Осетии (XVIII в.)". Известия Северо-Осетинского научно-исследовательского института. Т. VI. Орджоникидзе.
- Мизиев И. М. 1986. Шаги к истокам этнической истории Центрального Кавказа. Нальчик.
- Мизиев И. М. 1991. Очерки истории и культуры Балкарии и Карачая. Нальчик.
- Миллер В. Ф. 1882. Осетинские этюды. Т. II. Москва.
- Миллер В. Ф. 1888. "Археологические экскурсии в Терской области". Материалы по археологии Кавказа. Вып. I. Москва.
- Миллер В. Ф. 1893. "Древнеосетинский памятник из Кубанской области". Материалы по археологии Кавказа. Вып. III. Москва.
- Немет Ю. 1960. Список слов на языке ясов, венгерских алан. Орджоникидзе.
- Патканов К. 1883. "Из нового списка географии, приписываемой Моисею Хоренскому". Журнал Министерства народного просвещения. Т. ССXXVI. Ч. 4. Санкт-Петербург.
- Попов А. И. 1973. Названия народов СССР. Ленинград.
- Тизенгаузен В. Г. 1884. Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды. Т. I. Санкт-Петербург.
- Тизенгаузен В. Г. 1941. Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды. Т. II. Москва-Ленинград.
- Aboulfeda. 1848. Geographie. Т. II. Paris.
- Kolenati F. D. 1859. Reiserinnerungen. Bd. II. Dresden.
- Minorsky V. 1937. Hudud al-Alam. Oxford-London.
- Porphyrogenitus C. 1829. De ceremoniis aulae Byzantinae. Libri II. Bonnae.
- Szabó L. 1979. A jasz etnikai csoport. Т. I. Szolnok.

